

УАҚ

Уақ тайпасының рулары мен аталары жоңғарларды ігуіп шығу кезеңінде қазақтардың Орталық және Шығыс Қазақстанға қайтып оралуы тұсындағы жалпы ағын бойынша қозғалған.

Бастапқыда уақтардың бірнеше қауымы Ерейментау іказығына (мысалы, Тұраққопа алқабы) қоныстанған да, басқалары Ертістің оң жағалауына (Арқатау тауы жазығына) кеткен. Ерейментаудаи олар Ертістің сол жағалауына, Шар, Ащысу секілді өзендер бойына көшеді. Ертістің оң жағалауында уақтардың біразы жалға: 1 шаңыраққа 40 тиын, 1 ірі қараға 15 тиын, 1 қойға 5 тиын, әрбір шаңырақтың түтін салығына 30 тиын төлеу кабипеттік және әскери жерлерде көшіп жүрген. Жайылым мен учаскелерді жалға алатын ақшасы бөлмегеи кейбір қауымдар Ертістің сол жағалауына, ал басқалары Томск губерниясы мен Алтай таулы округінің жерлеріне кетеді. Мысалы, Жансары руы 1876 жылға дейін Алтай таулы округінің жерінде қыстап жүргені де, өзінің Семей облысына қосылуы себепті Ертіске көшіп келуге мәжбүр болған.

XIX ғасырдың бірінші жартысында уақтар барлық округтерде қоныстанды деуге болады, алайда олар Аягөз, Амаиқарағай (Құсмұрын), Баяпауыл сыртқы округтері мен Омбы ішкі округінде көп болған.

Салық төлемеген болыстар жөнінде жасалған 1841 жылғы ведомость бойынша, ондайлар: СарманУақ болысында 3220 адамы, 736 шаңырағы бар 12 ауыл, ал ШоғаУақ болысында 3999 адамы, 913 шаңырағы бар 14 ауыл болған. Уақтардың екі болысында барлығы 26 ауыл, 1649 шаңырақ, 7219 адам есептелген. Бұл көшпенділер өздерін Уақтаи тараған сегізінші буынбыз деп білетін ағайынды Шоға мен Сарманның ұрпақтары (бкесте).

Сібір шебі тоңірегінде көшіп жүрген 374 шаңырақ уақтар 7ші казак полкінің жерінен қуып шығарылып, 1844 жылы Аягөз округінің Уақ бөлыстарына қосылды. Шоға (6 ауыл, 621 шаңырақ) мен Ергенөкті уақ (5 ауыл, 430 шаңырақ) біріккеи бір Уақ болысы Томск губерниясындағы Бийск округінің жерінде, Черемухов және Белокаменный станицаларына жақын жерде көшіп жүрген. Ал олар барлығы 11 ауыл болып, 1051 шаңырақты біріктірген.

Баянауыл, Ақмөла сыртқы округтеріне қосылған уақтардың көпшілігі Томск және Тобыл губернияларында көшіп жүрген.

1849 жылғы деректер бойынша, 4 әкімшілік ауылдан (384 шаңырақ) тұратын Баяпауыл уақтары (ергенекті уақ руының Бидалы атасы бкесте) Томск губерниясының Бийск округіндегі Семияр станицасының маңында, Сарбеубел алқабында, сондайақ Тобыл губерниясының Омбы округінде, Песчаный станицасына жақын маңда көшіп жүрген.

1840 жылғы деректерге қарағанда, ашылмақшы болған Көкпекті округі иіегінде Делбегетейі тауы мен Жартас алқабынан Шар өзеііпе, ІТриказдап солтүстікбатысқа қарай 150 шақырым қашықтықта көшіп жүрген уақтардың 170 шаңырағы болған.

Омбы округіндегі казак полктері жерінде көшіп жүргені уақтар көп болған. Мысалы, 5ші, 6шы казак полктерінің жерінде (Құлайды даласы)665 шаңырақ, Ертістің сол жағалауындағы 10 шақырымдық өңірде, 7ші полктің жерінде 909 шаңырақ көшіп жүрген.

Ақмөла сыртқы округіне қосылған 10 қауымнан тұратын (898 шаңырақ) Шоға Ергенекті уақ (Бидалы, Жансары аталары бкесте) рулары да округтен тыс жерлерде: Томск губерниясының Бийск округіндегі Лебяжье, Ямышев, Семияр станицалары маңында: Тобыл губерниясының Омбы округіндегі Качиры және Песчаный станицалары аралығында, Черлак станицасының маңында, сондайақ 7казак полкінің жоғарыда аталған станицалар маңындағы жерлерінде көшіп жүргені.

Сібір ведомствосы жерінің батысында, Орынбор ведомствосының жерімен шектес, Аманқарағай уақтары орналасқан.

Уақтардың шағын топтары Кіші жүздің жерінде, Тамды, Қарақобда және Сарықобда өзендерінің бас жағы мекендеген. Өз тайпаластарынан бөлініп қалғай бұл уақтар Кіші жүз рулары (әлімұлы, байұлы тайпалары) арасында қоныстанған. Бұлар, мұнда не жоңғар шапқыншылығынан кейін қалған немесе өз тайпаластарымен ренжісіп, олардан айырыла көшкен болса керек. Соңғысы жиі болатын құбылыс. Мысалы, Орта жүз тайпалары арасынан өз руластарынан бөлініп, Орта жүз қауымдарына кетіп қалғанына көп бөлген жағалбайлыларды, тамаларды т. б. жиі кездестіруге болады.

Өскемен уезінің жерінде, Бұқтырма өзенінің бас жағында және Аршаты тауының төңірегінде керейлермен бірге уақтардың 68 қожалығы көшіп жүрген.

Семей уезінде уақтардың 5728 қожалығы болған. Төрт болыс пен Қызылқұм болысының бір бөлігі солардан құралған. Олардың орналасқан жерлері Семей қаласынан оңтүстікке қарай Семейтау, Белтерек, Арқалық тауларының жазығы, Ащыкөл өзенінің төңірегі және Ащысу өзенінің бас жағы. Олар Ертістің оң жағалауында уездің 10 шақырымдық өңірін бойлай және одан әрі шығысқа қарай Лебяжье, Черный поселкелері аралығындағы жазыққа орналасқан.

Ертістің оң жағалауындағы Белағаш даласында қазақтар Кабинеттен, Сібір казак әскерінен жалға алған Қараөзек, Қарағанды т. б. «бос дала» деп аталатын жерлерде тұрды.

XVIII ғасырдың аяғында Жалқарағай (Шульба тоғайы) мен Қараөзек (Ремев даласы) ормандары мүлде бос болған. Қыс кезінде бұл жерлерге сол жағалаудан мал айдап әкелініп жүрген. 1780 жылдар шамасында Уақ тайпасынан шыққан Есібар өз руластарымен Жақсы Қараөзекке (Ремев даласы) қоныстанды. Ол кезде бұл қоныстанушылар алым төлемегей. XIX ғасырдың алғашқы отыз жылдығында Семей округтік приказы жаңа қоныстанушылардан Байуақ болысын құрып, ол 1874 жылы оның аты Белағаш болысы деп өзгертілді. Бұл болыста 1444 қожалық болғай, ал оның 25,75 проценті уақтардың қожалықтары еді. Белағаш даласындағы түрлі тайпалар руларының өздеріп қырық ру деп атағанын көрсете кету орынды.

Павлодар уезінде уақтардың 1399 қожалығы болған. Олар Ертістің оң жағалауындағы 10 шақырымдық өңірден (Крутояр поселкесі Песчаный поселкесі) шығысқа қарай Барабин даласымен шектесіп жатқан көптеген көлдерге дейінгі далаға орналасқан. Уақтар иелігінің оңтүстік шегі Әжі-Болат-Қарасу көлдері бойымен өткен.

Ертіс өңіріне уақтардан иегізінен алғанда Бидалы (Ергенекті уақ) тармағының Әжібек, Абырай аталары мен аздаған Шоға руы (6-кесте) қоныстанды.

Қазақстанның солтүстігінде, Петропавл уезінде, уақтар Обаған өзенінің шығыс жағалауында, Алабота, Қойбағар, Шалқар, Жарқайың, Шошқалы көлдерінің жазығында, Есіл, Қойбағар, Түнтүгір өзендерінде көшіп жүрген. Ондағай шаңырақ Теке өзеі маңында қоныстанғай. Петропавл уезінде 221 ауыл (2260 шаруашылық) болған, бұл барлық шаруашылық санының 19,8 проценті болады. Уезде ергенекті уақ руының қауымдары көбірек те, Шоға руының өкілдері азырақ болған (6-кесте).